

РОЗВИТОК ГРОМАДСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ У 20-ТІ РР. ХХ СТ.

У статті розглянуто особливості громадської ініціативи студентської молоді вищих навчальних закладів України в 20-ті рр. ХХ ст. Наведено аналіз розвитку та характер становлення нової формації радянського студентства. Встановлено основні форми та напрями реалізації громадської студентської ініціативи.

Ключові слова: студентство, громадська ініціатива, громадська активність, особистість, розвиток.

Входження України в період продуктивного розвитку всіх сфер соціального життя, актуалізації багатого культурно-історичного досвіду, відновлення державності та відродження традицій національного виховання детерминувало акцентування особливої уваги на проблемах реалізації соціальної та громадянської активності молоді. Розвиток процесів студентської громадської ініціативи має особливе значення для виховання соціальної відповідальності, особистісної самоактуалізації молоді, надає широкі можливості для реалізації її професійного та творчого потенціалу.

Корисний педагогічний досвід був нагромаджений у 20-ті рр. ХХ ст., коли відбувалися процеси організаційного розвитку студентської громадської ініціативи, розроблялися і перевірялися на практиці різноманітні напрями діяльності. Ці роки відзначилися пошуками найбільш ефективних і доцільних форм об'єднання студентської молоді, тому зазначені питання і на сучасному етапі розвитку національної вищої школи не втратили своєї актуальності та потребують ретельного вивчення.

Питання студентської громадської ініціативи вивчалися в контексті суміжних наукових досліджень історичного характеру. Так, участь студентства в громадській діяльності, у житті суспільства розглядалися ще в до-революційних дослідженнях (С. Ашевський, Р. Видрін, В. Горохов, Г. Енгель, П. Капніст, С. Мельгунов).

Громадська ініціатива студентів у контексті діяльності молодіжних об'єднань України в історико-педагогічному аспекті представлена у дослідженнях І. Андрухіна, І. Головенького, В. Міяковського, В. Орлова, В. Сушка, С. Черкасової, Н. Якушко.

Окремі питання громадської студентської ініціативи розглянуто в працях, присвячених вивченню історичних і політологічних особливостей молодіжного громадського руху в Україні (В. Астахов, К. Балабанов, І. Бережний, М. Головатий, В. Головенько, Т. Дацюк, Д. Деревинський, О. Корнієвський, В. Окаринський, Р. Пальчевський, В. Прилуцький, Б. Савчук, І. Шумський та ін.).

Певні проблеми студентської громадської ініціативи в контексті вивчення виховної діяльності сучасних спілок молоді відображено в працях М. Баяновської, М. Окаринського, Н. Онищенко та Л. Ярової.

Однак питання розвитку громадської ініціативи студентської молоді ВНЗ України у 20-ті рр. ХХ ст. не були предметом спеціального вивчення.

Мета статті – проаналізувати особливості громадської ініціативи студентського молоді ВНЗ України ХХ ст.

Побудова нової держави зі своєю системою суспільних відносин, ієрархією цінностей вимагала формування нового соціального типу молоді з відповідними нормами моралі, культурними традиціями, світоглядом тощо. Особлива увага з боку вищого керівництва країни приділялася студентству як важливій соціально-професійній групі. Це було зумовлено рядом причин.

По-перше, студентська молодь ВНЗ України являла собою значну масу (55 тис. молоді), складну за соціальним походженням, великою різницею у рівні навчальної підготовки [1, с. 6].

Як показало вивчення історико-педагогічної літератури [1–3] до контингенту студентів ВНЗ того періоду належали особи, які навіть не закінчили середньої школи. Так, щодо рівня навчальної підготовки виділяли три великі групи: студенти, що здобули середню освіту в закладах дореволюційного зразка; студенти, які вступили до вишів з прискореною підготовкою з робітфаків; студенти, що вступили до ВНЗ після закінчення навчання в радянських закладах освіти. Остання група визначалася основною та найбільш перспективною.

По-друге, студентство в майбутньому повинно було сформувати нову соціальну групу – радянську науково-технічну інтелігенцію країни.

Новою владою було визнано величезну роль людського фактора в розвитку продуктивних сил, якнайшвидша підготовка “своєї інтелігенції” вважалася запорукою успішності соціалістичного будівництва. Майбутні “командири виробництва”, “червоні фахівці” повинні були виховуватися як “люди завтрашнього дня”, як будівельники найкращого у світі суспільства.

Зазначимо, що політика партійно-радянського керівництва щодо вищої школи, студентської молоді мала зовні суперечливий характер. З одного боку, пропагувалися ідеї формування нової, вільної людини. З іншого – виховання молодого покоління було осмислено, послідовно, чітко підпорядковано визначеній стратегії підготовки фахівців для радянської держави, ідеологічно зрілих, відданих справі.

У перше десятиріччя радянської влади спостерігався складний, суперечливий процес трансформації студентства як соціальної групи, перетворення “старого” студентства в “нове”, який відбувався в контексті докорінного реформування вітчизняної вищої школи, радикальної перебудови всіх сторін суспільного життя. Незважаючи на відносну короткочасність цього складного соціального процесу, було надзвичайно насиченим, інтенсивним, а зміни у способі життя студентства відповідали характеру соціальних перетворень у країні в цілому.

Вивчення та аналіз історико-педагогічної літератури [1–4] дали змогу встановити, що формування нової генерації студентів відбувалося на

фоні складного процесу радикальної перебудови вищої школи, який зумовив якісні зміни у способі життя студентства, умовах формування особистості майбутнього “червоного спеца”, “нового типу особистості”.

Перше післяжовтнєве десятиліття було одним з найбільш цікавих історичних періодів в історії країни, який супроводжувався безперервними кардинальними змінами всіх сторін суспільного життя. Особливе місце в розвитку системи освіти на Україні займали роки між Лютневою революцією (23 лютого за старим стилем 1917 р.) та утвердженням більшовицької влади (1920 р.). Це був особливий соціально-політичний період розгортання визвольних змагань українського народу за незалежність і державну самостійність. Разом з тим відбулися пошуки щодо побудови системи національної освіти, зокрема вищої школи. Зміни урядів, складна політична ситуація, боротьба різних соціальних і партійних угруповань наклали відбиток і на розвиток освіти.

Відомий український учений, професор А. Алексюк виділяв три своєрідні етапи становлення вищої школи у період 1917–1920 рр.: українська вища школа доби Центральної Ради; розвиток освіти за часів Гетьманату; доба Директорії [4, с. 127].

Система вищої освіти була частиною цінної культурної спадщини, мала потужні освітні традиції, професійну школу, високий статус та визнання у світі. Діячі більшовицької партії, яка проголосила програмним завданням побудову соціалізму, розуміли, що успіхи можливі лише за умов піднесення освіти і культури з урахуванням національних інтересів народу. Водночас, система вищої освіти, безумовно, потребувала серйозних реформ відповідно до нової стратегії розвитку держави. Проведений аналіз політики Народного комісаріату освіти щодо вищої школи, яка здійснювалася у зв'язку з реалізацією ленінського декрету “Про прийом у вищі навчальні заклади РРФСР” та інших директивних документів літа – осені 1918 р. дає всі підстави стверджувати, що керівництво Комуністичної партії до літа 1918 р. не мало скільки-небудь ґрунтовної, детально продуманої, розрахованої програми реформування вищої школи. На озброєння було взято радикально-реформаторський підхід.

У процесі дослідження було встановлено, що реформування системи вищої освіти в зазначений період відбувалося в умовах:

- своєрідної ескалації диктату щодо “соціально чужого” студентства;
- різкого погіршення матеріального становища, екстремалізації умов повсякденного життя більшості студентства;
- кардинальних змін у соціально-правовому статусі інтелігенції, її різних соціально-професійних груп, які створювали ситуацію невизначеності життєвих перспектив, невпевненості в завтрашньому дні.

Зазначимо, що реформа вищої освіти в Україні була спрямована на вирішення певних проблем: переорієнтування вищої освіти на підготовку кваліфікованих спеціалістів промислової галузі, наближення системи вищої освіти до соціального складу нової держави. Основними рисами роз-

витку освіти в Україні в зазначений період були – коренізація, українізація, пролетаризація, експеримент і новаторство.

Політика коренізації була розроблена на XII з'їзді РКП (б) (квітень 1923 р.), нею передбачалося залучення в партійне й державне управління всіх представників корінного населення (звідси й назва “коренізація”). Українізація передбачала запровадження в державних й освітніх закладах української мови [4].

Експеримент і новаторство поширилися на всі ланки системи вищої освіти в країні. Це були роки пошуків, новаторських ідей як у всіх сферах суспільного життя, так і у сфері національної освіти, зокрема вищої школи. У 1920/21 н. р. почалася ліквідація університетів і реорганізація спеціальних ВНЗ (інститутів). Наголошувалося, що вища школа, особливо університети, з їх відірваною від життя наукою і схоластичними методами викладання, далеко відстали від потреб та інтересів пролетаріату, у системі вищої освіти застосовувалися віджилі форми та методи викладання. Замість університетів “чистої науки” було висунуто єдиний інститут як синтез спеціальної освіти, науки та виробництва. “Інститут повинен був обмежитися основними знаннями і науками, біля яких дається поглиблений розвиток” [2, с. 5].

Університети було реорганізовано в численні інститути народної освіти (далі – ІНО) медичного, фізичного, технічного, агрономічного, педагогічного профілю, які готували спеціалістів для керівництва робітничою силою. Так, на початок 1920-х рр. в Україні з'явилися ВНЗ нового типу – ІНО. Станом на 1 жовтня 1921 р. в Україні діяли такі ІНО: Київський, Харківський, Катеринославський, Одеський, Полтавський, Миколаївський, Херсонський, Кам'янець-Подільський, Чернігівський, Ніжинський, Глухівський, Донецький. Ці заклади готували фахівців з професійної освіти та виховання [5].

Особливе місце для формування нової генерації науково-технічної інтелігенції мали процеси пролетаризації ВНЗ України. Державна політика в галузі освіти в 20-ті рр. ХХ ст. була спрямована на встановлення певних пропорцій між соціальним складом населення і соціальним складом учнівських та студентських колективів, пріоритетним завданням визначалася пролетаризація вишів.

Під пролетаризацією вищої школи розуміли зміну всієї системи освіти й реорганізацію типів навчальних установ, перегляд навчальних планів та програм, зміну змісту освіти, комплектування контингенту студентів робітниками і селянами, поповнення складу викладачів, укріплення зв'язку школи з виробництвом і радянською громадськістю.

Як показало вивчення історико-педагогічної літератури [1–4], комплектування вищої школи робітничо-селянським елементом та поповнення складу викладачів проводилося декількома етапами.

Перший етап (1917–1919 рр.) – так званих “одчинених дверей”, коли всі громадяни без винятку мали вільний вступ до ВНЗ. Цей період не вирішив завдань пролетаризації вищої школи, наповнив її різноманітнішим елементом.

Другий етап (кінець 1919–1925 рр.) – організований підхід, створення підготовчих курсів, робітфаків. Так, протягом 1921 р. було відкрито 12 робітфаків з 2200 учнів з кваліфікованих робітників і незаможних селян. Незважаючи на складні умови (відсутність стипендій, житла, одягу, голод, недостатній бюджет), зростання робітничих факультетів ішло швидким темпом і вже в 1923/24 н. р. було 28 денних робітфаків із 7150 учнів і 5 вечірніх із 1370 учнів.

Третій етап завершення пролетаризації ВНЗ (1925/26 н. р).

Вивчення динаміки способу життя студентства в післяжовтневий період дає змогу зробити деякі загальні висновки:

– спроба докорінно змінити склад студентства, перебудувати всі сторони його життя, надало процесу формування інтелігенції нову спрямованість. Студентство повинно було постачати, насамперед, здібних, добре підготовлених виконавців, перетворити студентство в добре керовану соціальну групу, здатну як “червоні фахівці” виконувати поставлені завдання у всіх галузях соціалістичного будівництва. Спосіб життя студентства перетворився на своєрідний шаблон, за допомогою якого здійснювався процес стандартизації підготовлюваних фахівців у всіх галузях життєдіяльності студентства: в академічній, громадській, побутовій;

– для зовнішності “нового студентства” 1920-х рр. характерні такі риси: повна залежність у всьому від керівних інстанцій, підтримка політики комуністичної партії, колективізм, демонстрована та регламентована соціальна активність, соціальний оптимізм, романтичне ставлення до життя і віра у швидку побудову нового, справедливого суспільства, завзятість в оволодінні знаннями, невибагливість, аскетизм, уміння задовольнятися мінімумом життєвих благ, відносна соціальна однорідність, керованість, старанність, дисциплінованість тощо;

– “нове студентство” як самостійна соціальна група за своїм складом стало справді демократичним, тобто формувалося з вихідців тільки трудових верств населення. При цьому поряд з робітниками і селянами ВНЗ поповнювалися представниками інтелігенції, інших соціальних груп, яким радянська влада, вважаючи їх менш соціально цінними, залишала можливості для здобуття вищої освіти. Серед студентів постійно зростала кількість жінок, які були зрівняні в правах із чоловіками в можливостях здобуття вищої освіти. Студентство ставало все більш інтернаціональним за своїм етнічним складом. У суспільно-політичному відношенні у студентів був один вибір – освоєння марксизму-ленінізму, участь у суспільному житті під керівництвом нових політичних лідерів, беззастережна підтримка внутрішньої та зовнішньої політики Комуністичної партії;

– соціальним реформаторам 20-х рр. ХХ ст. вдалося забезпечити швидку соціальну трансформацію інтелігенції. Інтелігенція перетворилася на досить кваліфіковану, але в основному пасивну в соціальному і творчому планах силу. Водночас керівництво країни вмiло знаходити потрібних фахівців для вирішення найбільш важливих завдань.

З початку 20-х рр. ХХ ст. чітко визначилася політика влади стосовно громадської активності молоді, яка характеризувалася намаганням підпорядковувати її ідеологічній стратегії нового суспільства, організувати та контролювати. Були спроби створити нову демократичну політичну культуру – культуру участі молоді в громадському житті, в чітко визначених владою межах і масштабах.

Організаційні форми, що були притаманні вузівській автономії, визнавалися пережитком буржуазного минулого й скасовувалися, “вузівські автономні органи – ради, комітети або студентські корпорації – суть потуги віджилого феодалізму і буржуазного парламентаризму” [2, с. 9].

Всюди підкреслювалося, що ідеї автономії вищої школи втратили свою актуальність, оскільки привілеї автономії (свобода слова і зборів, союзів) за умов нової соціальної та політичної системи функціонували досить плідно. Студентство і професура вважалися не відокремленою кастою або корпорацією, а нерозривною частиною організованого в профспілки робочого класу або трудового селянства й повинні були “становити нерозривну частину радянського суспільства” [2, с. 6].

Визнавалася й широко пропагувалася громадська ініціатива студентської молоді лише у межах легалізованої діяльності студентських організацій, яка була визначена загальною політикою уряду в галузі вищої освіти та чітко структурована низкою нормативних документів. Згідно з Положенням про вищі навчальні заклади України 1922 р. студентські організації необхідно було створити при кожному інституті з метою “організованого задоволення матеріальних і культурних потреб студентів, сприяння відповідним органам управління Інституту”.

У документі наголошувалося, що організація загальноінститутських колективів є обов’язковою для всіх інститутів, за добровільною згодою учасників, з дозволом ректора і політкомісарів створювалися наукові гуртки та кооперативні об’єднання.

Вивчення історико-педагогічної літератури [1–3; 7] дало змогу констатувати, що в 20-ті рр. ХХ ст. студентські організації були представлені в таких формах: загальні (курсками, студками), діяльність яких спрямована на задоволення різноманітних потреб відповідного студентського колективу (курсу, триместру, Інституту) та спеціальні, що організовувалися для задоволення спеціальних потреб студентської молоді (наукові гуртки, кооперативні об’єднання). Пролетарська студентська громадськість очолювалася студентською виборною організацією-студкомом, яка обиралася на підставі виборів. Роль студкомів повинна зростати і розвиватися в напрямі організації студентства за професійною ознакою.

У процесі дослідження було встановлено, що основними обов’язками курскому були: виявлення перед відповідними організаціями інституту потреб своїх товаришів по курсу, діяльність, узгоджена з органами управління інституту, щодо задоволення потреб студентів, проведення заходів, спрямованих на надання матеріальної та іншої допомоги.

Активна громадська позиція студентської молоді проголошувалася одним з важливих напрямів підготовки майбутнього спеціаліста. Серед пріоритетних завдань, що стояли перед інститутом вищої освіти, була підготовка нової генерації спеціалістів, талановитих організаторів і керівників, “осіб, здатних не тільки до формального та обмеженого виконання обов’язків, а й керівників господарського і культурного життя, здатних самостійно направити її на шлях досягнення цілей” [3]. Навчання у ВНЗ зобов’язувало студентську молодь як свідому частину робітничо-селянської держави вести активну громадську роботу, яка була “діловою перевіркою кожного студента” [2, с. 67]. Під громадською діяльністю розуміли участь в адміністративно-організаторській, господарській, навчально-методологічній роботі вишу.

Особливого значення ініціатива студентської молоді набувала в питаннях трудової діяльності, відновлення матеріальної частини навчальних закладів, обладнання лабораторії, майстерень, оновлення інвентарю. Студентство повинно було розвинути максимальну самодіяльність у галузі надання взаємодопомоги, залучалося до процесу будівництва гуртожитків, їдалень, лікарень, санаторіїв, пралень, пошивних майстерень тощо у формі спеціально організованих професійних, промислових корпорації та інших організацій. Так, за активної участі організованої частини студентства Харкова за 1922/23 н. р. було відкрито студентський будинок на 1500 осіб, приведено в порядок два гуртожитки робітфаківців – при Технологічному і Сільськогосподарському інститутах [3].

Активно працювали студенти у складі так званих комітетів поліпшення побуту учнів вищих шкіл, до безпосередніх обов’язків яких входили питання відновлення та будівництва гуртожитків, а з часом й питання харчування, лікування, матеріальної допомоги студентству. Стали розвиватися каси взаємодопомоги (далі – КВД), проте працювали недовго й охоплювали незначну частину студентів (Київ – 9%, Харків – 13,6%, Одеса – 19,8%) [3].

Студенти залучалися до керівництва інститутом, факультетом. Представники студентства від усіх факультетів входили до складу загальних зборів інституту. Кандидатури цих студентів визначалися на загальних зборах факультетів [3]. Представники організованого студентства брали участь в управлінській діяльності факультетів, яка здійснювалася такими органами: факультетською комісією та загальними зборами факультету. До складу факультетської комісії наряду з деканом, секретарем, представників кафедр і науково-дослідних установ, призначених ректором, обов’язково входили два представники студентства, один з яких призначався політкомісаром інституту, а другий обирався загальними зборами інституту. Також представники студентства входили й до складу загальних зборів факультету [3].

Особлива увага приділялася навчальному процесу, органом контролю виступала спеціальна контрольна-навчальна комісія, яка складалася з трьох осіб: представника факультетської комісії, представника організованого студентства та одного призначеного політкомісаром, загальне керівництво здійснювалося деканом факультету.

Контрольно-навчальні комісії не обмежувалися формальним спостереженням, виконували роботу за такими напрямками: встановлення чергувань з реєстрації відвідування лекцій студентами (чергування членів комісії або уповноважених осіб із середовища організованого студентства); вивчення журналів та відомостей, відвідуваності й успішності; участь з дорадчим голосом у засіданні факультетських та інших комісій інституту; присутність на колоквіумах; слухання повторних заліків, проведених на основі незадовільних характеристик студентів.

Висновки. Отже, радянське студентство, яке в основному сформувалося протягом 20-х рр. ХХ ст., являло собою особливу соціальну спільність, для якої були характерні висока ступінь однорідності соціально-правового, матеріального, побутового статусу. Для духовно-психологічного укладу були характерні колективізм, революційно-соціалістичний романтизм, аскетизм і презирство до побутових зручностей, віра у свої сили і здібності країни. Громадська активність студентства мала досить суперечливий характер: з одного боку, вважалася необхідною рисою “нової людини”, з іншого – була підпорядкована загальній політиці влади та вектору ідеологічного розвитку суспільства.

Подальшу перспективу дослідження вбачаємо в поглибленні вивчення можливостей організованої громадської, соціально значущої діяльності для розвитку творчого потенціалу особистості студента.

Список використаної літератури

1. Ряппо Я. Радянське студентство (характеристика ВУЗів України) / Я. Ряппо. – Х. : Державне видавництво України, 1928. – 48 с.
2. Ряппо Я. Реформа высшей школы на Украине в годы революции (1920–1924) / Я. Ряппо. – Х. : Государственное издательство Украины, 1925. – 153 с.
3. Временное Положение о Высших Учебных Заведениях УССР. – Х., 1922. – Т. 1: Временное Положение об Институтах. – 42 с.
4. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А.І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
5. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний. – К. : Либідь, 1993. – 720 с.
6. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / [В.В. Кравченко, С.І. Посохов, В.І. Фадеев та ін.]. – Х. : Фоліо, 2004. – С. 270.

Кин О.М. Развитие гражданской инициативы студенческой молодежи высших учебных заведений Украины в 20-х гг. ХХ в.

В статье рассмотрены особенности общественной инициативы студенческой молодежи высших учебных заведений Украины 20-х гг. ХХ в. Представлен анализ развития и характер становления новой формации советского студенчества. Установлены основные формы и направления реализации общественной студенческой инициативы.

Ключевые слова: студенчество, общественная инициатива, общественная активность, личность, развитие.

Kin O. Development of civil initiative of students of higher educational establishments of Ukraine in the 20's of XX century

The article discusses the features of public initiative of students of higher educational establishments of Ukraine in the 20's. Twentieth century. The analysis of the development and character formation of the new formation of the Soviet students. The basic shape and direction of public student initiative.

Key words: students, community initiative, civic engagement, personality development.